

11. Пирога Н. Г. Фразеологічне новаторство Марії Матіос (на матеріалі роману «Солодка Даруся») // *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Вип. XXIII, ч. 3. 2010. С. 338–394.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1 – Матіос М. Апокаліпсис. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 37 с.
2 – Матіос М. Нація / вид. 6-е. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 256 с.
3 – Матіос М. Не плачте за мною ніколи. Львів: ЛА «Піраміда», 2006. 54 с.

Стаття надійшла 29.09.2017 року

УДК 81'367

Ніна Грозян
(Сімферополь, Україна)
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

КЕРУВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ТИПОЛОГІЯ, ФУНКЦІЇ

Статтю присвячено багатоаспектному опису керування як різновиду підрядного прислівного синтаксичного зв'язку в сучасній українській мові.

У статті встановлено максимально повну парадигму засобів вираження керування, схарактеризовано особливості еволюції поглядів на керування в сучасній лінгвістиці, проаналізовано формування його теоретичних і концептуально-засадничих принципів та простежено співвідношення формально-граматичного, семантичного та функційного аспектів. Запропоновано типологію керування за морфологічним вираженням головного та залежного компонентів, за різновидом підрядного прислівного синтаксичного зв'язку, за типом прислівного синтаксичного зв'язку з урахуванням сильного та слабого його виявів. Значна увага приділена з'ясуванню критеріїв виділення сильного керування в сучасній українській мові, закономірності реалізації відношень на рівні слабого та напівсильного керування. Проаналізовано структурні типи керування з урахуванням різних підходів на прості, сильні та комбіновані словосполучення в сучасній лінгвістиці, описано їхні моделі, висвітлено позиційні ознаки напівсильного керування, з'ясовано різні типи ускладнень словосполучень у сучасній українській мові, встановлено систему маркерів на рівні сильного керування, обґрунтовано закономірності морфологічного вираження варіативного сильного керування.

Деталізовано критерії розмежування відмінкового прилягання і слабого керування, закономірності реалізації синтаксичних відношень на рівні слабого керування та засоби їхнього вираження, а саме: форма слова, порядок слів, прийменники, синтаксична інтонація тощо.

Ключові слова: *сильне керування, слабе керування, передбачуваність, непередбачуваність, об'єктні відношення, семантичні і синтаксичні відношення, синтаксичний зв'язок.*

Грозян Н. Управление в современном украинском языке: типология, функции.

Статья посвящена многоаспектному описанию управления как разновидности подчиненной присловной синтаксической связи в современном украинском языке.

В статье установлено максимально полную парадигму средств выражения управления, охарактеризованы особенности эволюции взглядов на управление в современной лингвистике, проанализированы закономерности формирования его теоретических и концептуально-основополагающих принципов и прослежены соотношения формально-грамматического, семантического и функционального аспектов. Предложена типология управления по морфологическим выражением главного и зависимого компонентов, по разновидности подрядной присловной синтаксической связи с учетом сильного и слабого его проявлений. Значительное внимание уделено выяснению критериев выделения сильного управления в современном украинском языке, особенностей реализации отношений на уровне слабого на полусильного управления. Проанализированы структурные типы управления с учетом различных подходов на простые, сильные и комбинированные словосочетания в современной лингвистике, описаны их модели, освещены позиционные признаки полусильного управления, установлены различные типы осложнений словосочетаний в современном украинском языке, установлена система маркеров на уровне сильного управления, обоснованы закономерности морфологического выражения вариативного сильного управления.

Детализированы критерии разграничения надежного примыкания и слабого управления, закономерности реализации синтаксических отношений на уровне слабого управления и средства их выражения, а именно: форма слова, порядок слов, предлоги, синтаксическая интонация и тому подобное.

Ключевые слова: *сильное управление, слабое управление, предсказуемость, непредсказуемость, объектные отношения, семантические и синтаксические отношения, синтаксическая связь.*

Hrozian N. Subordination in contemporary Ukrainian language: typology and features.

The paper is devoted to multi-aspect description of government as a kind of subordinate adverbial syntactic connection in the contemporary Ukrainian language.

A complete paradigm of the expression means of government was defined in this paper, evolution peculiarities of the views on government in current linguistics were characterized, the formation of its theoretical and conceptual-fundamental principles was analyzed, the correlation between formal-grammar, semantic and functional aspects were studied. Government typology by morphological expression of the main and dependent components, by the kind of subordinate adverbial syntactic connection, by the type of adverbial syntactic connection, taking into consideration its strong and weak manifestation, was suggested. Special attention was paid to the determination of criteria to single out strong government in the contemporary Ukrainian language, regularity of the relationship implementation at the level of strong and semi-strong government. Taking into account different approaches, structural types of government such as simple, strong and combined phrases in current linguistics were analyzed, their models were described, positional features of semi-strong government was shown, various complication types of phrases in the contemporary Ukrainian language were found out, a marker system at the level of strong government was determined, regularity of morphological expression of varied strong government was explained.

Criteria of case contiguity and weak government, regularities of syntactic relationship implementation at the level of weak government and the ways of their expressions were detailed, namely: word form, word order, prepositions, syntactic intonation, etc.

Keywords: *expression/phrase, strong subordination, weak subordination, predictability, unpredictability, objective relationships, semantic and syntactic relationships, syntactic connection, by-the-word connection.*

Дискусійним у вітчизняній граматиці є питання про керування. До цього часу цей зв'язок синтаксисти трактували по-різному. У теоретичному мовознавстві обґрунтовано різні підходи до аналізу керування. Одним із перших описав і визначив керування як синтаксичний зв'язок А. Барсов. У працях Ф. Буслаєва, О. Востокова, М. Греча, О. Потєбні, Д. Овсяннико-Куликовського, О. Пешковського, В. Сімовича, С. Смеречинського та інших лінгвістів предметом аналізу стали чинники, що впливають на вибір тієї чи тієї залежної форми при головних словах.

Велику увагу керуванню приділено і в сучасних граматичних студіях, зокрема в працях І. Арібжанової, О. Ахманової, Н. Валгіної, В. Виноградова, І. Вихованця, Н. Гуйванюк, А. Загнітка, О. Мельничука, М. Степаненка, Г. Удовиченка, Н. Шведової, В. Ярцевої та ін.

Однак деякі питання керування досі однозначно не розв'язано. Суперечлива характеристика керування пояснювана складністю самого мовного явища. При керуванні граматика вступає в тісний контакт із лексикою і словотвором. Як зазначає М. Прокопович, «система керування розвивається і складається в результаті тісної взаємодії граматичних (належність слова до певної частини мови: його синтаксичні властивості), словотвірних (належність до одного словотвірного гнізда) і семантичних чинників» [13, с. 158].

Об'єктом роботи є відмінкові і прийменниково-відмінкові форми як виразники різних відношень на рівні словосполучень.

Мета дослідження – установити типологічні ознаки керування, з'ясувати їхні типологічні ознаки, функційний потенціал і структурно-семантичну ємність у сучасній українській мові.

Реалізація поставленої мети передбачає необхідність розв'язання таких завдань:

- 1) схарактеризувати визначальні ознаки керування як одного з різновидів підрядного прислівного синтаксичного зв'язку;
- 2) з'ясувати структурне вираження керування в сучасній українській мові;
- 3) описати морфологічне вираження керування в сучасній українській мові;

4) визначити семантичні вияви сильного, напівсильного і слабого керування.

У сучасному мовознавстві розмежовують два підходи до керування: широкий і вузький. Прихильники широкого підходу до керування зараховують приєднання іменника (або субстантивованого слова) з прийменником або без прийменника до будь-якого іншого слова. В. Богородицький свого часу наголошував, що вживання дієслова в поєднанні з тим або тим відмінком являє собою зовсім не керування дієслова ім'ям, а лише поєднання дієслова з цією відмінковою формою, зумовленою взаємною відповідністю їх у вираженні цієї думки.

Подібний погляд на керування розвинуто в працях О. Гвоздева, Є. Кротевича, О. Скобликової, Л. Чеснокової та ін.

По-іншому характеризують цей зв'язок прихильники вузького розуміння. Уже Ф. Буслаєв намагався відмежувати від керування всі випадки вживання іменників у непрямих відмінках при словах, які не вимагають поширювачів. На його думку, слово змінюється у відмінку або приймає який-небудь прийменник із тим або тим відмінком тільки на вимогу слів головних. Ще чіткіше відмежував від керування зв'язок іменників із залежними словами іншого характеру О. Потебня. На його думку, під керуванням слід розуміти тільки такі випадки, коли відмінок додатка визначується формальним значенням.

Вузьке розуміння керування притаманне роботам Л. Булаховського, В. Виноградова, І. Вихованця, А. Загнітка, Д. Овсянико-Куликовського, Н. Шведової та ін.

Зокрема, В. Виноградов писав, що керуванням називають такий вид синтаксичного зв'язку, коли вживання певної форми непрямого відмінка іменника, предметно-особового займенника або субстантивованого прикметника (без прийменника чи з прийменником) зумовлено граматичним або лексико-граматичним значенням головного слова.

У деяких спеціальних роботах і навчальних посібниках трапляються суперечливі висловлення в характеристиці керування. З одного боку, автори стверджують, що при керуванні головне слово вимагає залежного іменника (або субстантивованого слова) в певному відмінку з прийменником або без нього. З іншого боку, будь-яку залежну форму іменника вважають керованою.

Керування – такий вид підрядного зв'язку, при якому відповідно до змісту словосполучення головне (або основне) слово вимагає постановки залежного слова в певному відмінку з прийменником або без прийменника. Однак наведені нею приклади *заснути перед світанком, наївно до дурості* тощо, на нашу думку, не можна зарахувати до керування, оскільки головні слова в цих словосполученнях не вимагають цієї форми від залежного складника.

При широкому розумінні керування автори з цим частково погоджуються й деякі беруть за основу широке тлумачення керування. Зокрема, О. Скобликова пише, що в словосполученнях із об'єктними відношеннями «відмінкові і прийменниково-відмінкові форми можуть бути визнані не тільки виразниками співвідношення з предметом, але і граматичними показниками зв'язку» [15, с. 24].

Різна і роль прийменників у кожній із груп словосполучень. Неоднакова роль прийменників у субстантивних словосполученнях із залежною прийменниково-відмінковою формою була свого часу відзначена С. Іллінською, яка наголошувала, що при сильному керуванні прийменник, органічно пов'язаний із головним словом, розділяє з ним його значення і тому несе на собі деяке навантаження в керуванні. При слабкому керуванні такого зв'язку немає, прийменник не пов'язаний із головним словом, і його функція зводиться до уточнення значення відмінка.

О. Скобликова основну відмінність у поглядах на керування вбачає в тому, що прихильники вузького його розуміння намагаються обґрунтувати керування внутрішніми чинниками, «пов'язують вибір керованої форми з безпосередньою залежністю від лексичного або граматичного значення головного слова. Прихильники широкого розуміння – з комунікативною потребою висловити ті чи інші смислові відношення між головним і залежними словами» [15, с. 45], тобто чинниками екстралінгвального характеру.

Зрозуміло, в мові відображені певні відношення, які існують між предметами і явищами реальної дійсності. Однак ці відношення виражені засобами мови, і вибір їх залежить від низки внутрішніх чинників, зумовлених структурою мови. Тому однакові відношення між предметами реальної дійсності передаються по-різному навіть в одній і тій же мові (не кажучи вже про різні мови): *дерев'яний сарай – сарай з дерева, йти працювати – йти на роботу, вечірній Київ – Київ ввечері* тощо. У той же час різні відношення можуть бути виражені однаково: *зустріч делегації (делегация зустрічає і делегацію зустрічають), характеристика учня (учень характеризую і учня характеризують), читання Рильського (Рильський читає і читають Рильського)* тощо.

Зазвичай контекст знімає омонімічність словосполучень. Там, де контекст не допомагає розмежовувати омоніми, мова сама позбавляється від них. Наприклад: *любов матері (мати любить) і любов до матері (люблять матір); ненависть ворога і ненависть до ворога* тощо.

О. Скобликова стверджує, що різні форми залежного іменника в словосполученнях на кшталт *любов батька і любов до батька* обрані «з урахуванням виражених семантичних відношень». Однак це не зовсім так. Словосполучення *любов батька* утворено відповідно до категорійних

властивостей іменника [15]. Словосполучення *любов до батька* виникло історично в результаті складної взаємодії лексики і граматики, які характерні тільки для керування, у вузькому розумінні цього зв'язку. Іменник *любов* утворено від перехідного дієслова *любити* і отримало від нього в результаті словотворчих і семантичних чинників здатність керувати родовим відмінком з об'єктним значенням, як і інші іменники такого ж утворення: *малювати картину* – *малювання картини*, *читати книгу* – *читання книги*, *будувати завод* – *будування заводу* та ін. Прагнучи уникнути двозначності в уживанні подібних словосполучень, мова шукає засоби, які могло б допомогти позбутися омонімів. На допомогу приходять семантичні чинники, що об'єднують слова однієї і тієї ж частини мови в одну семантичну групу. Іменники *любов*, *ненависть*, *презирство* об'єднують в одну групу з іменниками, що позначають емоційні або вольові відношення *пристрасть*, *зздрість*, *злість*, *симпатія* тощо, як і інші іменники цієї групи, починають поєднуватися з залежними іменниками в давальному відмінку з прийменником *до*: *пристрасть до співу*, *симпатія до розумних*, *злість до безладів*, *любов до життя* тощо. Напр.: *Бузина був перший, хто похвалив чорний коридор, і в Отави мимоволі закралася симпатія до молодого науковця* (П. Загребельний); *Правлена була назад до Чехії в якийсь монастир, а Рогніду привезено до Києва і пошановано нарішті як справжню княгиню, і вже тоді спородила вона Мстислава, а згодом Ярослава, але від того не сповнилася любов'ю до Володимира ...* (П. Загребельний).

Керування – форма (спосіб) підрядного зв'язку, за якого опорне слово із значенням дії, процесу, стану тощо (або в широкому розумінні – із значенням власне-ознаки) вимагає залежного (переважно іменника) в певній відмінковій або прийменниково-відмінковій формі [3, с. 36]. Керування реалізується через смислову незавершеність опорного компонента словосполучення, що визначає сильний, напівслабкий і слабкий характер зв'язку між компонентами словосполучення і речення.

Виокремлюють сильне, напівсильне та слабе керування.

У мовознавстві можна виділити декілька способів розрізнення сильного і слабого керування: смисловий (семантичний), операційний, метод кількісного аналізу (на вірогідній основі, експериментальний), синтаксичний (пов'язаний із синтаксичною функцією керованої форми).

Семантичний спосіб використав Є. Курилович, пов'язавши розподіл видів керування з проблемою класифікації відмінків. Розрізняє відмінки граматичні або синтаксичні (акузатив, номінатив, генітив) і конкретні або семантичні (інструменталь, датив, аблатив, локатив), що мають не тільки «різне смислове значення відповідних закінчень», але й «виконують різну синтаксичну функцію» [10, с. 187].

Межа між сильним і слабким керуванням – це різниця між граматичним відмінком (форма виконує функцію прямого додатка) і конкретним (має функцію обставини). Але практичне використання такого розподілу, а також запропонована система понять пов'язані із серйозними труднощами, оскільки не надано операційних аналогів для синтаксичної та прислівникової функції, центральної та периферійної позицій [1, с. 34].

Продовжуючи думку Ф. Буслаєва, Д. Овсянко-Куликовського про ступінь залежності між компонентами словосполучення, О. Пешковський уперше вводить поняття сильного і слабого керування, розмежовуючи на їх основі обов'язковий чи необов'язковий вияви зв'язку. Під сильним керуванням він розумів необхідний внутрішній зв'язок між словниковою і граматичною формою дієслова і залежним словом [12, с. 285]. Керований компонент у цій формі може вживатися тільки з певним головним словом (пор.: *будую що, прислухаюся до чого*).

О. Пешковський, зберігаючи традиційне визначення керування («Підпорядкування іменника будь-якому іншому слову») [12, с. 61], називає операційні правила (особливості), якими слабккеровані форми відрізняються від сильнокерованих:

1) слабе керування визначуване у випадках, коли необхідний внутрішній зв'язок між дієсловом і керованою формою відсутній, тобто відмінкова форма імені може приєднуватися до будь-якого дієслова. У словосполученні *стояти з ким* виражено не внутрішній зв'язок, а супровід дії одного суб'єкта такого ж дією іншого;

2) слабккерований елемент словосполучення ніколи тісно не пов'язаний із певним словом, а залежить від порядку слів;

3) зв'язок слабккерованого члена з певним словом словосполучення може залежати від неграматичних чинників: ситуації, значення компонентів;

4) слабккеровані форми можуть відокремлюватись, тобто виступати еквівалентом певного висловлювання;

5) слабе керування може створювати багатозначність словосполучення (пор.: *я бачив його дитиною*).

Але критерії розрізнення сильного і слабого керування, запропоновані О. Пешковським, залишаються неясними, розмитими, і на основі таких операційних правил можна розмежувати невелику кількість випадків цього зв'язку.

Думка О. Пешковського про «максимум» і «мінімум» зв'язку при керуванні мали вплив на погляди багатьох лінгвістів. В україністиці поділ керування на сильне і слабе обґрунтував Л. Булаховський, який під сильним розуміє таке керування, коли за відсутності керованого слова значення керуючого виявляється недостатнім, неповноцінним: *рубати*

дрова, рубати сокирою. Якщо головне зберігає значення при відсутності залежного – слабе керування: *рубати в сінях, рубати у червні* [11, с. 13]. Л. Булаховський аргументує обов'язкові випадки сильного керування: 1) коли перехідне дієслово вимагає знахідного відмінка: *вивчати урок, малювати картину*; 2) у словосполученнях з префіксально-прийменниковим співвідношенням: *написати на дошці, підлізти під стіл*.

Н. Шведова в розрізненні різновидів керування бере до уваги характер семантичних відношень, що виникають між складниками словосполучення. Визначальними постають такі критерії: 1) регулярність / нерегулярність появи певної керованої форми; 2) ускладненість / неускладненість об'єктних, суб'єктних чи комплетивних відношень власне-характеризувальними та обставинними відтінками [6, с. 490]. Якщо до дієслова, іменника, прикметника або прислівника можна приєднати відмінкову форму імені з атрибутивним значенням (яка може виступати або як прислівник, або як прикметникова форма) – іменне прилягання: *ліки проти грипу*. Між складниками словосполучення виникають власне-характеризувальні відношення (*батько дитини*) і обставинно-характеризувальні, серед яких можна виділити темпоральні (*приїхати п'ятого травня*), локальні (*утворитися з цукру*), квантитативні (*читати (цілу) годину*) та інші [11, с. 516].

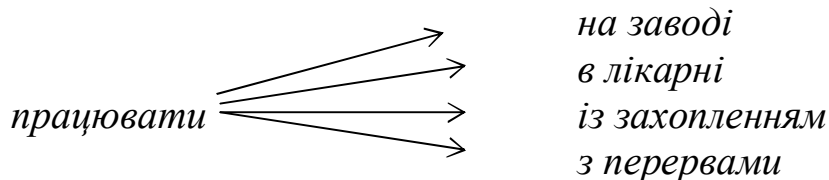
В. Белошапкова поділяє керування не на сильне і слабе, а на окремі групи за передбачуваністю / непередбачуваністю зв'язку, обов'язковістю / необов'язковістю, характером синтаксичних відношень між компонентами словосполучення. Запропоновані нею різновиди керування допомагають глибше зрозуміти природу цього підрядного зв'язку. Деякі мовознавці при дослідженні слабкого і сильного керування від інтуїтивних критеріїв переходять до пошуку більш об'єктивних результатів, навіть математичних експериментів. Проте в цих експериментах не враховано характеру синтаксичних відношень, що виникають між складниками словосполучення, випадків полісемії, подвійного зв'язку тощо.

Вибір керованого слова, а отже, й силу керування, пов'язують інколи із синтаксичною функцією залежного складника: якщо іменникові форми виконують роль додатків і до них можна поставити відмінкові питання – сильнокеровані (*жар змінився холодом*), слабккеровані відповідають на питання і додатка, і обставини, (*книга лежала (де? на чому?) на столі*) [7, с. 192].

Різний ступінь залежності між словами, умовність поділу на сильнокеровані/ слабккеровані форми дає підставу синтаксистам виділяти перехідний тип зв'язку, при якому залежні форми не зумовлені семантикою головного компонента і характером конструкції, виконують функцію обставини: *пішов у (далеку) дорогу, базуватися на станції*,

виїхати з міста. Прихильники традиційного погляду іноді не диференціюють керування на сильне і слабе, бо це питання «має безпосереднє відношення до семантики, смислової сполучуваності слів» [9, с. 6], «відмінності, пов'язані із силою керування, не позначені на граматичній формі керуючого слова: вона не реагує на ці відмінності» [16, с. 67]. Але з такою думкою погодитися важко. Граматичне і лексичне значення слів, деякі особливості морфологічної структури (префіксально-прийменникова кореляція) зумовлюють дистрибуцію головного компонента словосполучення, тобто вибір певної відмінкової або відмінково-прийменникової форми для вираження семантико-синтаксичного значення. Так, форма семантичної валентності дієслова *розробити* передбачає обов'язкове вживання залежного слова у формі знахідного відмінка з позначенням внутрішнього об'єкта: *розробити теорію*. Залежними формами при дієслові *працювати* виступають слова з обставинним значенням (зв'язок визначуваний меншою силою залежності):

Валентна своєрідність керуючого слова породжує градацію сили керування: більш тісний і менш тісний вияв зв'язку [3, с. 7]. Тому вважаємо за доцільне виділити сильне / слабе керування та відмінкове /прийменниково-відмінкове прилягання.

Під *сильним керуванням* розуміємо такий різновид зв'язку між головним і залежним словами, при якому дистрибуцією головного складника передбачувано обов'язкове вживання відмінкової чи прийменниково-відмінкової форми: *Олена, мабуть, відчула мою пересторогу, бо не стала чекати, а пішла до зупинки* (В. Дрозд); *Я проходжу перевали і там, де жевріють кургани, похиляюсь на самотню пустельну скелю* (М. Хвильовий). Вибір залежної форми в таких словосполученнях є конструктивно зумовленим: *нести теку, зустріти товариша*. Керований компонент без порушення семантичної цілісності словосполучення може бути замінений тільки синонімічною конструкцією: *не брав книги – книгу; танцювати вальс – вальса; чекати весну – весни – на весну*.

Опорними компонентами при сильному типі керування виступають:

- 1) перехідні дієслова: *прочитав книгу; написав статтю;*
- 2) предикативні прикметники, дієприкметники: *подібний до красуні-дівчини; вартий уваги;*
- 3) іменники-derivати віддієслівного або відад'єктивного походження: *збирання грибів; збирання ягід.*

Найтипівішим відмінком при сильному керуванні (сильному семантичному зв'язку) виступає знахідний відмінок, який може займати центральну позицію при прямо-перехідних і непрямо-перехідних дієсловах, у випадках, коли прийменник стає постфіксом дієслова: *не сердитись на сина; не гнівайсь на сусідів*; префікс та прийменник повторювані, доповнюють один одного, передбачають один одного: *навішав на стелю; підліз під стіл*.

При сильному опосередкованому керуванні найчастіше виникають об'єктні, об'єктно-обставинно-доповнювальні відношення: *відходить від річки; долетіла до зірок; зійшов з небес; йшов проти своїх; заступився за товариша* [4].

При сильному опосередкованому керуванні головне слово поєднуване з орудним прийменниковим та місцевим прийменниковим. Таке керування найчастіше виникає при дієсловах типу *з'єднатися з; глумитися над; роздумувати над: летіти над морем*.

Напівсильний (напівслабкий) тип керування реалізується у випадках, коли залежний компонент поєднуваний не з опорним елементом, а з опорним елементом і залежним від нього словами, напр.: *подарувати квіти коханій*.

У зоні слабого зв'язку перебуває орудний інструментальний, після якого закінчується зона словосполучення та його зв'язків і починається сфера дії детермінантних зв'язків, що репрезентують ускладнення семантичної структури речення, пор.: *поставити горщик у піч*.

Безпосереднє слабке керування в сучасній українській мові реалізоване в таких випадках, коли залежне слово виражене формою давального чи орудного відмінків: *забивати молотком, думати головою, заперечувати сусідам*.

Опосередковане слабке керування найчастіше виявлюване в тих випадках, коли головне слово керує родовим прийменниковим, знахідним чи орудним відмінками: *відпочивав у родичів, вчився у брата, іде за нами, залишився за головного* [4].

При керуванні, як зауважував В. В. Виноградов, спостерігаємо взаємну необхідність один в одному головного і залежного компонентів. «Залежність відмінка від дієслова або іншого іменника мотивована двосторонньо – не тільки формою і значенням керованого слова, а й формою і значенням самого відмінка» [2, с. 55]. Є. Курилович поділяє всі відмінкові форми за родом їх діяльності на «синтаксичні» і «прислівникові» («семантичні»). В організації керування беруть участь лише «синтаксичні» відмінки [10, с. 183–186].

Г. О. Золотова [8] називає їх «пов'язаними» відмінковими формами, які самостійно брати участь у комунікації не можуть, а в речення входять разом із головними словом.

У ролі головного слова при керуванні можуть бути всі самостійні частини мови, крім займенників. За категорійною характеристикою головного компонента словосполучення поділяють на такі типи керування. Придієслівне керування: *спостерігати за природою, мати успіх, цікавитися музикою, зустрічатися з друзями, піклуватися про матір* і ін.

Приіменне керування – це керування, при якому в ролі головного слова можуть виступати: а) іменники: *ручка чайника, читання книги*; б) прикметники: *повний води, схожий на батька*, в) числівники: *дві руки, чотири вікна*, г) прислівники чи прислівникові сполуки: *на зло ворогові, навперейми вершнику*; г) слова категорії стану: *шкода дівчинку, соромно за товариша* тощо.

Щодо субстантивного різновиду керування, то в ролі головного слова можуть виступати іменники з кількісним значенням: *тисяча справ; половина поля; четверо корів*. Ці ж відношення виникають, коли керуюче слово має лексичне значення міри, а залежне слово позначає те, що вимірюється: *мішок муки; дзбанок молока; ложка меду; відро води*. Сюди ж зараховують ([5, с. 60], а також див. праці І. Слинька та ін.) випадки, коли керуюче слово називає те, що може входити до неозначеної кількості, або головне слово позначає сукупність предметів, а залежне частину, з яких ця сукупність складається: *табун коней; стадо корів; рій бджіл*. Правда, не всі лінгвісти визнають, що на рівні цього словосполучення виникають об'єктні відношення, зокрема А. Загнітко, І. Вихованець зазначають, що в цих випадках наявні синкретичні відношення як об'єктні, так і атрибутивні, але, на їх думку, саме атрибутивні відношення є провідними [3 та ін.]. У розмовному мовленні ті ж відношення виникають і на рівні тавтологічних словосполучень типу *година часу, гривня грошей* тощо.

Безпосереднє субстантивне керування виникає і в тих випадках, коли головним словом є елемент процесуального значення: *командир загону; учасник подій*. Сюди ж зараховують зв'язки зі словами, що називають дію, дієвість: *профілактика захворювання; прогноз погоди; цензура друку*. Сильнокерованим є також давальний відмінок при таких словах: *честь Макарові Івановичу*.

Девербативи (допомога, відповідь, захоплення, командування) можуть керувати орудним зі значенням об'єкта: *захоплення словом; командування дітьми*. З іншого боку, в межах безпосереднього керування виникають заміни знахідного об'єкта при дієсловах родовим відмінком при девербативі: *завоювати територію – завоювання території; відкрити Америку – відкриття Америки*.

При словах *любов, повага, ненависть* тощо об'єктні відношення виникають тільки при давальному прийменниковому, оскільки при

родовому відмінку *любов батька* – можлива трансформація > *батько любить*, тому тут наявні суб'єктні відношення.

У межах опосередкованого керування при девербативах фіксуємо стійкість дієслівних зв'язків: *бунт проти когось/чогось; відпочинок від кого/чого-небудь; подяка за що-небудь; розлука з ким/чим-небудь (відпочинок від роботи; подяка за допомогу)*.

Прислівник як головний компонент словосполучення може керувати залежним словом, хоч найчастіше залежний складник прилягає до прислівника. До керування зараховуємо такі відмінкові та прийменниково-відмінкові форми: *поблизу дороги; запанібрата з дядьком; соромно за нього; недалеко від лісу*. Компаратив сильно керує інформативно доповнювальними формами: *дорожче за золото; швидше за всіх; вище зірок* [4].

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні типологічно-класифікаційних виявів інших різновидів підрядного прислівного синтаксичного зв'язку в сучасній українській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. О сильном и слабом управлении // *Вопросы языкознания*. 1964. № 3. С. 32–49.
2. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / [3-е изд., испр.]. Москва: Высшая школа, 1986. 640 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: [підручник]. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
4. Вінтонів М. О. Керування як різновид прислівного синтаксичного зв'язку // *Українська мова і література*. 2017. № 2. С. 3-7.
5. Грамматика русского языка: в 2-х т. Синтаксис. Т. 2. Ч. 1–2 / редкол.: В. В. Виноградов, Е. С. Истрина. Москва: Изд-во АН СССР, 1954.
6. Грамматика современного русского литературного языка / [отв. ред. Н. Ю. Шведова]. Москва: Наука, 1970. 767 с.
7. Добромыслов В. А., Розенталь Д. Э. Трудные вопросы грамматики и правописания. Москва: Учпедгиз, 1955. С. 192-202.
8. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва: Наука, 1973. 352 с.
9. Кротевич Е. В. Управление как способ выражения синтаксических отношений // *Вопросы русского языкознания*. Кн. 3 / под ред. Е. В. Кротевича. Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1958. С. 3-11.
10. Курилович Е. Очерки по лингвистике: сб. статей / [под общ. ред. В. А. Звегинцева; пер. с польск., франц., англ., нем.]. Москва: Изд-во иностр. л-ры, 1962. 456 с.
11. Курс сучасної української літературної мови / [за ред. Л. А. Булаховського]. Київ: Рад. школа, 1951. Т. 2 : Синтаксис. 406 с.
12. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. [7-е изд.]. Москва: Учпедгиз, 1956. 511 с.

13. Прокопович Н. Н. Словосочетание в современном русском литературном языке: [монография]. Москва: Просвещение, 1966. 399 с.
14. Русская грамматика: [в 2 т.] / [редкол. : Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др.]. Москва: Наука, 1980. Т. 2. Синтаксис. 709 с.
15. Скобликова Е. С. Современный русский язык. Синтаксис сложного предложения (теоретический курс). [3-е изд., испр. и доп.]. Москва: Флинта; Наука, 2006. 264 с.
16. Скобликова Е. С. Согласование и управление в русском языке. Москва: Просвещение, 1971. 239 с.
17. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. Київ: Наук. думка, 1972. 516 с.
18. Щерба Л. В., Матусевич М. М., Дусс М. Ф. Русско-французский словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1936. 790 с.

Стаття надійшла 02.10.2017 року

УДК 811.161.2'373.21(477.43/.44) Козаченко

Тетяна Громко
(Кропивницький, Україна)
e-mail: tvhromko@i.ua

ГЕОГРАФІЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ КОЗАЧЕНКА (ЗА ПОВІСТЮ «ЦІНА ЖИТТЯ»)

У статті описується використання В. Козаченком географічної лексики в повісті «Ціна життя». Використання їх письменник зумовлює темою, ідеєю, смислом контексту, що виконує важливу функцію створення художнього цілого. Аналіз функціонування географічної лексики в повісті свідчить про любов автора до свого краю, обізнаність із життям земляків у воєнні роки, розуміння ним ужитих назв географічних об'єктів для розкриття характеру персонажа, його світосприйняття, естетичних смаків. Проаналізована географічна лексика закономерно вплітається в мовну тканину твору.

Ключові слова: географічна лексика, географічний об'єкт, Східне Поділля, герой твору, персоніфікація, художній пейзаж.

Громко Т. Географическая лексика в творчестве Василия Козаченко (по повести «Цена жизни»).

В статье описывается использование В. Козаченко географической лексики в повести «Цена жизни». Использование их писатель предопределяет темой, идеей, смыслом контекста, который выполняет важную функцию создания художественного целого. Анализ функционирования географической лексики в повести свидетельствует о любви автора к своему краю, осведомленность с жизнью земляков в военные годы, понимание им употребленных названий географических объектов для раскрытия характера персонажа, его мировосприятия, эстетических вкусов. Отмеченная географическая лексика закономерно вплетаётся в языковую ткань произведения.